

Kdaj govorijo Slovenci slovensko

Izbira jezika pri poslovnem sporazumevanju
med dvojezičnimi Slovenci v Trstu*

0 Teoretska osnova za raziskavo jezikovne izbire pri dvojezičnih govornikih, kakršni so praviloma Slovenci v Trstu, je komunikacijska zakonitost, da je raba jezika funkcija sporočevalčeve sporočanje zmožnosti (1), njegove lojalnosti (2) in priložnosti za rabo jezika (3)¹. Sporočevalčeva priložnost za rabo določenega jezika (3) je naslovník, ki tajezik zna (naslovníkova sporočanje zmožnost) in gaj e pripravljén govoriti (naslovníkovajezikovna lojalnost). V razmerah, ko večinska skupnost ne zna jezika manjšine, ki živi na istem ozemlju, se kaže vprašanje, ali bo dvojezični pripadnik manjšine rabil manjšinski jezik (dalje: J_m) ali ne, predvsem kot vprašanje, ali ima za to priložnost.

Naslovníkova zmožnost v J_m in njegova lojalnost do J_m spročevalcu še ne pomenita priložnosti za rabo J_m, če ni o teh naslovníkovih lastnostih obveščen. V jezikovno mešanem urbanem okolju obvešča o jeziku, ki gaje mogoče govoriti v javnem govornem položaju, napis v tem jeziku. Javni pisani J_m je zato sestavni del priložnosti za rabo J_m.

Procesna hierarhična ureditev elementov, ki odločajo o izbiri manjšinskega/večinskega jezika (gl. procesni diagram), je substantivna teorija raziskave. V empiričnem delu se

1. preverja veljavnost teoretske hipoteze na primeru govornega vedenja Slovencev v Trstu;
2. ugotavljajo se hierarhično nižji (začasno poimenovani: položajski) dejavniki kodne izbire. Uporabni cilj raziskave je vpogled v mehanizem opuščanja slovenščine kot J_m na Tržaškem, da bi se nakazal način za omejevanje pojava.

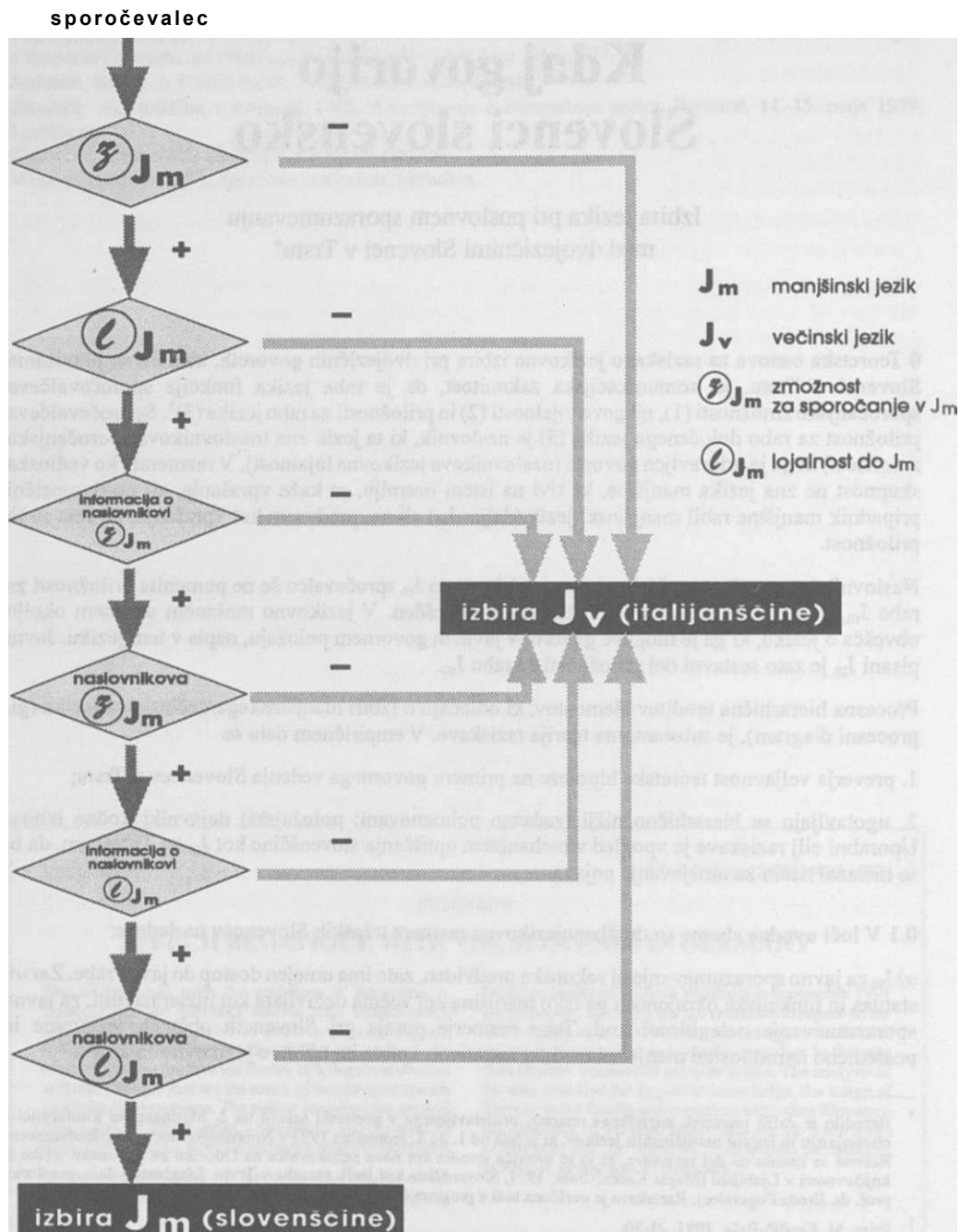
0.1 V luči uvodne sheme so družbenojezikovne razmere tržaških Slovencev naslednje:

a) J_m za javno sporazumevanje ni zakonsko predviden, zato ima omejen dostop do javne rabe. Zaradi statusa in funkcijske okrnjenosti ga tako manjšina kot večina doživljata kot nižjerazredni, javno sporazumevanje nelegitimni kod. Tako razmerje poraja pri Slovencih občutek jezikovne in posledično narodnostne manjvrednosti, ki negativno vpliva na njihovo jezikovno lojalnost.

Besedilo je daljši povzetek angleškega referata, predstavljenega v posterski sekciji na 2. Mednarodni konferenci o ohranjanju in izgubi manjšinskih jezikov, ki je bila od t. do 4. septembra 1992 v Noordwijkerhoutu na Nizozemskem. Referat se nanaša na del raziskave, ki jo je avtorica izvedla kot nova raziskovalka na Oddelku za slovanske jezike in književnosti v Ljubljani (Majda Kaučič-Baša, 1991, Slovenščina kot jezik soseske v Trstu. Magistrsko delo, mentorica prof. dr. Breda Pogorelec). Raziskava je uvrščena tudi v program Slovenskega raziskovalnega instituta v Trstu.

Prim. M. Kaučič-Baša, 1991, 21-30.

Procesni diagram: Izbiranje manjšinskega jezika v jezikovno mešanem okolju
Primer Slovencev v TVstu (M. Kaučič-Baša 1991)

RAZPRAVE IN ČLANKI

b) Italijani, to je večinski del prebivalcev ozemlja, na katerem živi slovenska manjšina, J_m niti pasivno ne znajo. Taka razporeditev jezikovnega znanja določa slovenščini vlogo izključno *notranjega* manjšinskega koda.

c) Na avtohtono slovenskem ozemlju navzočnost Slovencev ni vidno izražena: področje je skoraj povsem neopremljeno s pisnimi sporočili (krajevnimi in prometnimi označbami, javnimi napisi vseh vrst in drugimi oblikami javnega pisnega sporočanja) v slovenščini. Ker napisov v J_m ni, tudi ni informacij e, daje v nekaterih javnih položajih (tj. tam, kjer so lastniki/upravitelji in delavci lokalni govorci J_m) vendarle mogoče govoriti slovenščino, zato se ne morejo izkoristiti niti obstoječe priložnosti za njeno rabo. V urbanem okolju, kjer so prebivalci praviloma slabše poznajo, torej ni možnosti za rabo J_m niti znotraj manjšinske skupnosti.

Zaradi opisanih razmer je slovenski jezik zaprt v svet manjšine: rabi se v nekaterih slovenskih domovih, v slovenski šoli in v ustanovah, ki so namenjene izključno manjšini. Teh ustanov je premalo, da bi lahko pri manjšini zajezile postopno zamenjavo J_m z J_v, saj zaposlujejo le manjši del tržaških Slovencev.

Večina Slovencev dela v italijanskem okolju. Če živijo v slovenskih vaseh, lahko govorijo slovenščino v soseski. Vendar je večinsko slovenskih naselij čedalje manj — k njihovem izginevanju po drugi svetovni vojni so pripomogli urbanizacija in industrializacija ter načrtno naseljevanje italijanskih optantov iz Istre.

Slovenci, ki delajo in živijo v italijanskem okolju, lahko zunaj doma govorijo slovensko le še na slovenskih prireditvah in v slovenskih društvih, če so vanje vključeni, in se po možnostih za rabo materinščine ne ločijo od izseljencev (izolirana dvojezičnost). Tisti od njih, ki tudi doma govorijo italijanščino (število etnično mešanih zakonov narašča), nimajo s slovenščino nobenega stika več.

1. Pilotna empirična raziskava išče odgovor na vprašanje, pod katerimi pogoji in rabijo tržaški Slovenci slovenščino pri notranjem (intra-group) javnem² sporazumevanju zunaj ustanov, ki so namenjene samo manjšini. Raziskovalno področje jezikovne rabe je uporabnikom odprti javni del soseske³ (uradi, zdravstvena služba, trgovine, servisne in obrtne delavnice...). Ker iz javne sfere, ki ni državna, raba slovenščine ni pravno izključena, je tu mogoče, če so izpolnjeni pogoji, ki so predmet raziskave, slovenski jezik govoriti in z jezikovno politiko na njegovo rabo vplivati.

Potek raziskave

/1/ Dokumentacija javnega pisanega J_m na raziskovalnem mikroobmočju.

/2/ Dokumentacija komunikacijske zmožnosti v J_m v uporabnikom odprtih javnih enotah mikroobmočja.

/3/ Sistematično udeležensko opazovanje govornega vedenja v enotah, za katere je bilo v fazi /2/ ugotovljeno, da so potencialne priložnosti za rabo J_m (tj., daje v njih mogoče govoriti J_m, ker so njihovi delavci, ki imajo stik s strankami, lojalni govorci J_m).

/3.1/ Zapis opazovanih govornih dogodkov: a) magnetofonski zapis govora; b) formalizirani zapis zunajjezikovnih sestavin govornega dogodka.

Pojmovna *opozicija javno-zasebno* izhaja iz slovenske sociolingvistične tradicije (prim. B. Pogorelec (1983) in d^{TM}ga dela) in se smiselno počiva z opozicijo *poslovno-osebno* (*transaccional-personal*), kot jo rab. Gumperz (1964, 1972). *Javno* sporočanje je mogoče samo v *javnem* govornem položaju.

3. Pojem *soseska* je uvedel J. Fishman (1969); definira ga kot eno od petih institucionaliziranih štiri so *družji, delo, prijatelj, religija*. V poznejših delih je avtor nadomestil *sosesko s prijatelj*, in tako zajel le *UsUdel s'eske*, kje je povezani *Lebno komunikac**. V tem članku se termin *soseska* nanaša na geografsko zamejeno področje jezikovne komunikacije med občani/uporabniki in javnimi ustanovami.

RAZPRAVE IN ČLANKI

/3.2/ Analiza in interpretacija kodne izbire v dokumentiranih govornih dogodkih: ugotovitev vzorcev kodne izbire pri posameznih govornicah J_m.

/3.3/ Klasifikacija vzorcev kodne izbire pri posameznikih: ugotovitev govornovedenjskih vzorcev manjšinske skupnosti.

/4/ Odprti intervjuji z izbranimi slovenskimi prebivalci mikroobmočja — uporabniki. Iz intervjujev se povzemajo

a) strukturirani podatki o tem, ali/kako so raziskovanci informirani o priložnostih za rabo J_m v posameznih enotah soseske in kateri jezik govorijo v enotah, za katere vedo, da so slovenske;

b) informacije o odnosu raziskovalcev do J_m.

/4.1/ Križanje podatkov iz intervjujev /4a/ s podatki o priložnostih za rabo J_m, dobljenimi z opazovanjem (v fazah /2/, /3/): izdelava frekvenčne distribucije informiranosti uporabnikov o priložnostih za rabo J_m in njihove rabe J_m.

/4.2/ Interpretacija rabe J_m glede na informiranost uporabnikov o priložnostih za rabo in glede na kanal (javni, zasebni), po katerem so bili uporabniki obveščeni o priložnostih.

Kraj, izbran za terensko raziskavo, je tržaško predmestje Sveti Ivan, kjer se zaradi sorazmerno velike zgoščitve manjšini namenjenih ustanov (na kvadratnem kilometru je šest višjih srednjih šol, nižja srednja in osnovna šola, vrtec, slovensko športno središče, dve cerkvi z ločenim bogoslužjem v J_v in J_m, slovensko versko središče, slovensko kulturno društvo) pričakuje več slovenskega govora kot v drugih mestnih predelih.

Rezultati

Javne enote soseske kot priložnosti za rabo J_m

Mikroobmočje je povsem neopremljeno s slovenskimi napisi in drugimi oblikami pisnega sporočanja, vendarje v skoraj tretjini enot soseske mogoče govoriti slovensko: jezikovno znanje in lojalnost trgovcev, uradnikov... (dalje: delavcev) torej nista napovedljivi iz jezika napisa.

Na vsem mikroobmočju ni delavca, za katerega bi se izkazalo, da zna, a noče govoriti J_m, vendarje stopnja jezikovne lojalnosti povezana z delavčevo ekonomsko samostojnostjo: neodvisni delavci so namreč bolj lojalni govorci J_m od odvisnih (tudi če so le ti zaposleni v enoti, katere lastnik je Slovenec). Nekaj redkih italijanskih trgovcev je bilo neprijazno začudenih nad rabo slovenščine (turistov iz Slovenije na tem področju niso vajeni), primerov izrazitejše jezikovne nestrpnosti pa ni bilo.

Govornovedenjska lastnost, skupna vsem svetoivanskim delavcem-govorcem J_m, je pomanjkanje komunikacijske strategije, ki je značilna za delavce nekaterih slovenskih podjetij zunaj raziskovanega mikroobmočja, namreč strategije poizvedovalne izbire koda. Svetoivanski slovenski delavci s prvim nagovorom nikoli ne preizkušajo stranke, ali je govorec slovenščine. Odsotnost opisane strategije se razlaga z dejstvom, da svetoivanski delavec-govorec slovenščine iz izkušnje ve, da bodo z njim govorile slovensko le tiste stranke-govorci slovenščine, ki ga poznajo in kijih tudi sam pozna. Zato neznano stranko vedno nagovori po italijansko.

Uporabniki

Slovenski uporabniki poznajo večino priložnosti za rabo J_m, tudi najboljše informirani pa ne poznajo vseh. Skupno govorijo J_m samo v dobri polovici enot, kijih poznajo kot priložnost za rabo J_m, njihova izbira J_m pa je odvisna od tega, ali delavca tudi sicer poznajo, npr. iz manjšini namenjenih ustanov. Kadar so o slovenskem govoru v enoti informirani iz situacije, v mnogih primerih ne zamenjajo italijanščine, ki so jo dotlej govorili v enoti, s slovenščino. Poglavitni vzrok za to je dejstvo, da dojemajo slovenski govor v javnem delu soseske kot naključni vdor intimnega (zasebnega) sporočanja v poslovno (javno), J_m pa zato kot zasebni kod. Pri komuniciranju z delavcem, ki ga zasebno ne poznajo, zasebnega koda ne smejo uporabiti. — Slovenska komunikacija znotraj manjšine je tako pretrgana.

Zaključek

Empirična verifikacija teoretske hipoteze

1. Delovna hipoteza, daje izbira J_m funkcija sporočevalčeve komunikacijske zmožnosti v J_m , njegove lojalnosti do J_m in priložnosti za rabo J_m , pri čemer je priložnost za rabo J_m naslovnikova zmožnost v J_m , njegova lojalnost do J_m in pred obojim sporočevalčeva informiranost o teh naslovnikovih lastnostih, se je glede govornega vedenja tržaških Slovencev izkazala za pravilno. Zaporedje dejavnikov, ki odločajo o izbiri jezika v naravnih govornih situacijah, je pri veliki večini dokumentiranih govornih dogodkov enako kot na delovnem procesnem diagramu.

1.1 Vzorci jezikovne izbire, ki imajo za podlago proces z drugačnim zaporedjem določevalcev, pomenijo izjemo, a so pomenljivi tako za formuliranje nadaljnjih hipotez o kodni izbiri kot za razumevanje jezikovnega vedenja raziskovane skupnosti.

Pri prvem alternativnem vzorcu izbire sporočevalca J_m , čeprav ga ne zna: edina sporočevalčeva lastnost, ki določa kodno izbiro, je lojalnost do J_m . Vendar lahko jezikovna lojalnost sama odloča le o začetni izbiri jezika, nadaljnjo rabo določa sporočevalčeva jezikovna zmožnost. Značilni rezultat takega vzorca kodne izbire je sporočilo z ogovornim okvirom (začetni pozdrav, ogovorne fraze, končni pozdrav) v J_m in s preostankom v J_m . Želja, da bi kljub pomanjkljivi jezikovni zmožnosti govoril J_m , sili sporočevalca v kodno preklapljanje tipa J_v - m - v , ki praviloma razkriva sporočevalčev jezikovno biografijo.

Pri drugem alternativnem vzorcu kodne izbire se odloči sporočevalec za rabo J_m , čeprav ne ve, ali je naslovnik lojalni govorec J_m , ali celo kljub temu, da ve, da naslovnik J_m ne zna. Ta vzorec je brez enega do štirih spodnjih določevalcev (naslovnikove lojalnosti do J_m in sporočevalčeve informiranosti o njej ali celo naslovnikove jezikovne zmožnosti v J_m in sporočevalčeve informiranosti o njej). Izbiranje jezika, ki ne upošteva naslovnikovih jezikovnih lastnosti (tj. izbira, ki ne le ni več odvisna od danih priložnosti za rabo J_m , ampak priložnosti za rabo J_m ustvarja), je pri Slovencih na Tržaškem povsem izjemna in ni bila dokumentirana na raziskovalnem mikroobmočju. V konkretnih družbeno jezikovnih razmerah slovenske manjšine je taka kodna izbira tudi v nasprotju z Griceovo predpostavko o načelu sodelovanja, ki se mu podrejuje udeleženci komunikacije, da bi učinkovito vplivali na sogovornika. Sicer pa je opisan vzorec kodne izbire sam na sebi metakomunikacija: njegov cilj je namreč pripraviti sogovornika do tega, da bo (sam ali s pomočjo prevajalca) upošteval J_m kot jezikovnega sporočanja.

1.2 S standardiziranim opazovanjem govornega dogodka so bili izolirani tudi nadaljnji, hierarhično nižji določevalci kodne izbire (pasivni udeleženci govornega dogodka, vsebina sporočila...) pri tržaških Slovencih. Zdi se, da se ti določevalci ne razvrščajo več v en sam, za raziskovano skupnost tipičen vzorec kodne izbire, ampak v različne vzorce, značilne za različne lojalnostne in kompetenčne tipe sporočevalcev.

Opuščanje slovenščine kot praktični problem

Z ugotovljenimi vzorci kodne izbire se razlaga eden od mehanizmov opuščanja slovenskega jezika pri sporazumevanju med pripadniki slovenske manjšine — govorce slovenščine na Tržaškem. Le-ti v javnih govornih položajih praviloma (torej tudi pri notranjem sporazumevanju) uporabljajo italijanščino, ker slovenščina nima dostopa v splošno javno rabo.

Razpoznavno znamenje, da je J_m za javno rabo predviden, je opremljenost teritorija z javnimi pisnimi besedili tudi v J_m . Glede na empirične ugotovitve je mogoče pričakovati, da bi tudi slovensko javno pisno sporočanje v tržaški soseski:

1 vplivalo na čustveni in spoznavni odnos prebivalcev območja — tako Slovencev kot Italijanov — do slovenščine- Italijane bi informiralo o sonavzočnosti Slovencev na ozemlju (ta informiranost je pogoj za jezikovno strpnost), Slovincem pa bi omogočalo doživljanje slovenščine kot legitimnega javnega koda, kar je pogoj za jezikovno lojalnost;

RAZPRAVE IN ČLANKI

2. Lojalnim govorcem slovenščine bi označevalo priložnosti za rabo slovenščine in bi dokončno odločalo o njihovi kodni izbiri v danem govornem položaju;

3. tako Italijanom kot Slovencem bi bilo sredstvo za spontano učenje slovenščine iz okolja.

IZBRANA LITERATURA

- Bales, R. 1950, *Interaction process analysis*. Cambridge, Mass.
- Bratina, D. 1986, Bilinguisme et dualisme linguistique dans des contextes ethniquement mixtes. V: Devetak idr. (ur.), *Education in multicultural societies. Razprave in gradivo* 18,360-363. INV Ljubljana.
- BiOffin, P. Fraser, C. 1979, Speech as a marker of situation. V: Scherer & Giles (ur.), *Social markers of speech*.
- Ervin-Tripp, S. 1964, An analysis of the interaction of language, topic, and listener. V: Hymes (ur.), *Language in culture and society*, 86-102. New York.
- Ervin-Tripp, S. 1972, On sociolinguistic rules: Alternation and co-occurrence. V: Gumperz, J. & Hymes, D. (ur.), *Directions in sociolinguistics*. New York.
- Fishman, J. A. 1964, Language maintenance and language shift as a field of inquiry. *Linguistics* 6, 33-69.
- Fishman, J. A. 1969, Bilingualism in the Barrio. *Modern Language Journal* 53, 151-85, 227-58.
- Fishman, J. A. 1971, *Sociolinguistics: A brief introduction*. Rowley, Mass.
- Fishman, J. A. 1972, Domains and the relationships between micro- and macro- sociolinguistics. V: Gumperz & Hymes (ur.), *Directions in sociolinguistics*. New York.
- Francescato, G. 1981, *Il bilingue isolato*. Minerva italiana.
- Grice, H. P. 1975, Logic and conversation. V: Cole P. & Morgan J. (ur.), *Syntax and semantics: Speech acts*, 41-58. Academic Press.
- Gumperz, J. J. & Blom, J. P. 1972, Social meaning in linguistic structure: Code switching in Norway. V: Gumperz & Hymes, *Directions in sociolinguistics*. New York.
- Hymes, D. 1972, Models of the interaction of language and social life. V: Gumperz & Hymes (ur.), *Directions in sociolinguistics*. New York.
- Kaučič-Baša M. Sporazumevanje v slovenski delovni organizaciji v Trstu. Sarajevo, Zveza slavističnih društev Jugoslavije, 1985.
- Kaučič-Baša M. 1990, Govorno dejanje kot instrument pri razlagi kodnega preklopa V: *Razprave in gradivo* 23, 155-158. Ljubljana, INV.
- Kaučič-Baša M. 1991, *Slovenščina kot jezik soseske v Trstu*. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Pogorelec B. 1983, *Slovenščina v javnosti*. Posvetovanje o slovenskem jeziku, Portorož 1979. Ljubljana, RK SZDL Slovenje & SD Slovenje.
- Pogorelec, B. 1990, Sociolingvistični problemi slovenske etnične skupnosti v Italiji. *Aspetti metodologici e teorici nello studio del plurilinguismo nei territori dell'Alpe Adria*, 179-193. Udine.
- Scotton, C. M. 1976, Strategies of neutrality: language choice in uncertain situations. *Language* 52, 919-941.
- Scotton, C. M. 1983, The negotiation of identities in conversation: a theory of markedness and code choice. *International Journal of the Sociology of Language* 44, 155-136.
- Toporišič, J. 1976, *Slovenska slovnica*. Obzorja Maribor.

Majda Kaučič-Baša

UDK 808.63:323.15(450.361 :=863)

SUMMARY

WHEN DO SLOVENES SPEAK SLOVENE

The field research on code choice among the bilingual Slovenes in the Triest suburb Sveti Ivan has demonstrated that the choice of the minority language (Lm), i.e. Slovene in transactional communication depends on

1. the addressor's communicative competence in Lm,
2. the addressor's loyalty to Lm,
3. the information about the addressee's linguistic competence and loyalty,
4. the addressee's competence in Lm and his loyalty to Lm.

In a linguistically mixed urban environment the

information on the possibilities of Lm usage in public loci is conveyed by public written texts (inscriptions, commercial panels etc.) in Lm. Since in Sveti Ivan there are none, not even the existing possibilities to speak Slovene can be exploited. In public loci which are however known to be Slovene the choice of Lm is selectionally restricted: it depends on whether the addressor has already known the addressee, e.g. from the minority institutions (the significance of network relations). The described code choice pattern is explained by the fact that the minority members perceive their language as exclusively private code.